

А. Г. Гольцов

orcid.org/0000-0001-7696-3223

доктор політичних наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування України

БІЛОРУСЬКИЙ ВЕКТОР У НЕОІМПЕРСЬКІЙ ГЕОСТРАТЕГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Сучасне керівництво Російської Федерації має амбіції щодо підвищення свого статусу у світовій геопросторовій політичній системі. Вважається, що інтересам Росії найбільшою мірою відповідає багатополярна модель світового порядку, в якій ця держава відіграватиме роль одного з полюсів. Згідно з поставленими глобальними цілями, Росія розробляє та втілює в життя свою геостратегію на території колишнього СРСР. На більшій частині пострадянського простору Росія реалізує геостратегію побудови підконтрольної собі неоімперської геополітичної (та, водночас, гео економічної) системи. Республіці Білорусь відводиться важлива роль у стратегічних планах Росії щодо трансформації пострадянського простору та реалізації європейського вектора її геостратегії. Білорусь посідає вигідне центральне геополітичне положення в Балто-Чорноморському регіоні, має велике транзитне значення на комунікаційних шляхах між Сходом та Заходом і між Північчю та Півднем, а також володіє вагомим економічним потенціалом. Просування НАТО на Схід розцінювалося владою Росії як одна з ключових загроз її національній безпеці, а Білорусь безпосередньо межує з країнами НАТО – Польщею, Литвою та Латвією. Геостратегія Росії націлена на посилення політичного, економічного та культурно-інформаційного впливу на Білорусь, залучення її до євразійських інтеграційних структур, створення та розвиток Союзної держави. Реалізація Росією своєї геостратегії щодо Білорусі може змінити геополітичний баланс в Центральній та Східній Європі. Отже, дослідження російської геостратегії щодо Білорусі є вельми актуальним в науково-теоретичному та практичному сенсі.

Мета дослідження: виявити особливості білоруського вектора геостратегії Росії й проаналізувати найбільш важливі напрями російської політики щодо Білорусі.

Росія та Білорусь мають багато спільного в історичному розвитку, численні подібні риси організації суспільного життя. Для населення цих країн значною мірою притаманна етнічна, релігійна, культурна, ментальна близькість. Провідною геополітичною ідеєю О. Лукашенка, який переміг на президентських виборах у 1994 р., був союз із Росією (з подальшим об'єднанням двох країн). О. Лукашенко поступово встановив у Білорусі авторитарний політичний режим з жорстким державним контролем над основними сферами суспільного життя. Російська влада в 1990-х рр. ставилася загалом позитивно до самої ідеї «возз'єднання». При цьому тодішня правляча еліта Росії не виявляла амбіцій щодо створення на пострадянському просторі неоімперської геополітичної системи.

Утворення Союзної держави мало відбутися згідно з Договором від 8го грудня 1999 р. між Росією та Білоруссю. Передбачалося поетапне формування спільного політичного, військового, правового, економічного, митного, валютного, гуманітарного та культурного простору. Найвірогідніше, влада Росії розробляла практичні плани приєднання до себе сусідньої країни. Наприклад, Білорусь повинна була увійти до складу Російської Федерації в якості декількох суб'єктів федерації, об'єднаних в Білоруський федеральний округ. За таких обставин білоруське керівництво на чолі з О. Лукашенком дбало про свої інтереси і проводило політику, що призводила до «гальмування» інтеграції з Росією в рамках Союзної держави. Перспективи реального становлення спільної держави залишалися недостатньо невизначеними. Інститути Союзної держави були створені, але їх діяльність носила переважно формальний характер. Після довготривалого переговорного процесу 4 листопада 2021 р. В. Путін та О. Лукашенко підписали декрет «Про Основні напрями реалізації положень Договору про створення Союз-

ної держави на 2021-2023 роки», Військову доктрину Союзної держави, а також затвердили 28 союзних інтеграційних програм. Можливості втілення в життя підписаних документів оцінюються досить скептично (Саморуков, 2021). Найвірогідніше, білоруська влада погодилася на активізацію інтеграційних процесів через великі проблеми, викликані її конфронтацією із Заходом. Очікується, що російське керівництво буде стимулювати функціонування інтеграційних інститутів Союзної держави для подальшого посилення впливу на Білорусь.

Після агресії проти України в 2014 р. Росія активізувала свою участь у незахідних інститутах міжнародного співробітництва, передусім на пострадянському просторі. У стратегії Росії проявлялося прагнення максимально посилити свій макрорегіональний геополітичний та гео економічний вплив на країни пострадянського простору, передусім на партнерів з ЄАЕС. До російської агресії проти України в 2022 р. вірогідним трендом розвитку ЄАЕС на близьку перспективу виглядала певна інтенсифікація. Однак війна різко уповільнила розвиток співробітництва в рамках інтеграційного об'єднання загалом. Водночас, протягом 2022 р. спостерігалось зростання економічного співробітництва в різних галузях між Росією та Білоруссю.

Протягом 2014 – першої половини 2020 рр. багатовекторна зовнішня політика Білорусі була для неї досить прибутковою. Влада Білорусі у своїй зовнішній політиці прагнула передусім реалізувати гео економічні інтереси, і протягом тривалого часу досягала певних успіхів у взаємовідносинах з численними країнами світу. Модель зовнішньої політики, побудована на протиріччях між Росією та ЄС (внаслідок анексії Росією Криму та «гібридної війни» на Донбасі), мала в своїй основі економічний прагматизм. Ще в 2019^ор. відзначались певні позитивні зрушення у співпраці Білорусі з Євросоюзом в рамках «Східного партнерства». Балансування між Росією та Заходом супроводжувалося також розвитком досить плідних економічних зв'язків Білорусі з Україною. Водночас, спостерігалось розширення сфер співробітництва Білорусі з Китаєм та численними країнами світу. Але через загострення відносин із Заходом можливості багатовекторної зовнішньої політики Білорусі різко звузилися.

Російська влада у своїй неоімперській геостратегії підпорядкування Білорусі використовує переважно механізми євразійської інтеграції та двосторонніх відносин. У рамках ЄАЕС та ОДКБ активно розвивається співпраця між Росією та Білоруссю, попри численні протиріччя між цими країнами. У геостратегії Росії був і є актуальним білоруський вектор, для якого притаманний комплексний характер, що означає реалізацію взаємопов'язаних стратегічних напрямів (і відповідних заходів) у політичній, військовій, економічній, культурно-інформаційній сферах. Для російського керівництва кінцевою метою втілення цього вектора є політичне підпорядкування країни. Загалом сучасну російську геостратегію посилення комплексного впливу на Білорусь найбільш адекватно можна відобразити формулою «інкорпорація через інтеграцію» (Гольцов, 2018, с. 269).

Білорусь має унікальне розташування на європейському стратегічному просторі. Саме з білоруської території Росія в лютому 2022 р. завдала удар по Україні, намагаючись захопити Київ. Збереження Білорусі в якості союзника і контроль над її територією надає Російській Федерації можливість підтримувати існування «розриву» в Балтійсько-Чорноморському поясі країн НАТО та їхніх партнерів. Потенційне посилення геостратегічних позицій Росії в регіоні Балтійського моря вельми небезпечне для НАТО. З воєнно-стратегічного погляду, Росія з території Білорусі має потенційну змогу завдати удари в північному, західному, південно-західному і південному напрямках. Теоретично, з білоруської території російські війська спроможні захопити «Сувалкійський коридор» до Калінінградської області, і тим самим перервати сухопутне сполучення Литви, Латвії та Естонії з їхніми союзниками.

Регіональне угруповання військ Росії та Білорусі наочно демонструє свою боєготовність та міцність союзу двох держав. Спільне стратегічне навчання «Захід-2021» на білоруській території військ союзників (близько 200 тис. військових, 760 одиниць техніки) продемонструвало країнам НАТО високий рівень боєготовності збройних сил обох держав, їхню спроможність ефективно взаємодіяти при виконанні військових завдань. Наявна на території Білорусі інфраструктура дає можливість Росії швидко переміщувати та розгортати свої військові підрозділи. Російська авіація використовує білоруські аеродроми для нанесення ракетних ударів по українській території. Загалом дислоковані на території Білорусі російські війська є потужним засобом впливу на союзну країну. Ці війська можуть бути використані Росією не лише

для підтримки правлячого режиму, а й для окупації країни, встановлення потрібного собі політичного режиму.

Прямий політичний тиск Кремля на керівництво Білорусі вважається недоцільним, оскільки О. Лукашенко зберігає жорсткий контроль над всіма державними інститутами. Існують численні припущення щодо проникнення російських «агентів впливу» у провідні структури державного управління та силові відомства Білорусі. Небезпека такої підривної діяльності з боку Росії, звісно, існує. Проте дійсна кількість російських «агентів впливу» в білоруських владних структурах залишається невідомою. Окремі експерти попереджали про загрозу провокування внутрішнього конфлікту в Білорусі з боку російської влади ще в 2017 р. (Сивицький, Царик, 2017, с. 25). До кризових явищ 2011 р політична стабільність у Білорусі була великою мірою наслідком сталого соціально-економічного розвитку. Водночас, державна влада Білорусі забезпечувала політичну стабільність шляхом залякування та придушення політичної опозиції, у тому числі жорсткими засобами (Rumer, Belei, 2017).

Попри розповсюдження російської мови та культури, переважна більшість населення Білорусі залишається прибічниками збереження суверенітету своєї країни. Сучасна підтримка російською владою режиму Лукашенка призвела до помітного зменшення позитивного ставлення білоруського населення до В. Путіна (особисто) та до перспектив розвитку відносин між двома країнами.

Росія є найважливішим зовнішньоекономічним партнером Білорусі. Нині залежність від російської економіки стала для Білорусі, по суті, кабальною. В експорті з Білорусі до Росії найбільше значення має продукція машинобудування, а також хімічної, харчової, легкої та деревообробної промисловості. «Газпром», контролюючи місцевий «Белтрансгаз», тримає в своїх руках мережу магістральних газопроводів з Росії до європейських країн. Пільгові ціни на російські енергоносії вже традиційно є важливим джерелами доходів для білоруської економіки. Водночас, у російсько-білоруських відносинах протягом останніх років протиріччя з приводу цін на енергоносії залишались актуальними.

В економіці Білорусі нині спостерігаються гострі проблеми. Проявляється глибока фінансова криза. Західні санкції вже негативно позначилися на обсягах економічного розвитку країни, і їхній вплив дедалі посилюватиметься. Під дію санкцій потрапили такі важливі галузі, як нафтова та калійна промисловість, а також великі державні банки. Заборони на імпорт і транзит калійних добрив та нафтопродуктів відчутно скоротили можливості експорту Білорусі. Провідні білоруські банки втратили можливості доступу на європейський ринок капіталів, водночас страхові компанії Європи припинили страхувати угоди з Білоруссю. За цих умов залежність від Росії стає фатальною проблемою для білоруської економіки.

Для російського військово-промислового комплексу дуже важливі технологічні зв'язки з білоруськими підприємствами, особливо в умовах дії дедалі жорсткіших санкцій проти Росії як агресора. Після введення в експлуатацію Білоруської АЕС електроенергетика країни стала критично залежати від технологічного забезпечення та ядерного палива з Росії. Російські компанії прагнуть здобути контроль над великими білоруськими підприємствами, зокрема машинобудування та хімічної промисловості.

Втілення Росією культурно-інформаційного напрямку своєї геостратегії щодо Білорусі містить небезпеки для збереження геополітичної ідентичності її населення і загалом білоруської державності. Для реалізації культурно-інформаційної політики Кремля потужним фактором є розповсюдження російської мови серед населення Білорусі. Ще шість років тому прозахідні білоруські експерти констатували, що «домінування російських ЗМІ означає, що російська культура залишається більш популярною в Білорусі, ніж білоруська» (Astapenia, Balkunets, 2016, р. 18). Для Білорусі існує актуальна небезпека домінування в суспільній думці російського історико-геополітичного дискурсу. Влада Росії використовує досить широкий спектр можливостей для своєї пропаганди серед білоруського населення. Загалом Російська Федерація вважається здатною проводити дуже ефективні інформаційно-психологічні заходи (Сивицький, Царик, 2017, с. 21).

У ХХІ ст. актуалізувалося питання щодо культурно-цивілізаційної приналежності білоруського населення. Традиційно тут домінує російсько-православна цивілізація, але, водно-

час, спостерігається вплив західної. У другому десятилітті ХХІ ст. спостерігалось посилення уваги керівництва Білорусі до збереження та подальшого розвитку національної культури і мови. Відбувався процес так званої «м'якої білорусизації» (Шрайбман, 2019). Режим Лукашенка і нині усвідомлює, що міцна державність має ґрунтуватися на укорінених у суспільстві національній ідеї, національній культурі та мові. Водночас, Москва продовжує вживати численні заходи щодо збереження Білорусі в своєму культурно-інформаційному полі.

Загалом посилення військово-політичного контролю Росії над білоруською територією поєднується із заходами щодо активізації економічної інтеграції. Ці процеси інтерпретуються як «м'яка анексія». Російська влада прагне забезпечити свій вплив на транзит білоруського керівництва після О. Лукашенка. З позицій Кремля, майбутнє політичне керівництво Білорусі повинно буде залишитись вірним союзником Росії у військово-політичному та економічному аспектах. Російський уряд, найімовірніше, буде посилювати свій вплив на економіку та суспільне життя країни, стимулювати нове білоруське керівництво до активізації інтеграції в рамках Союзної держави, намагатиметься встановити геополітичний контроль над Білоруссю.

Висновки. Для Росії збереження впливу на свого головного союзника Білорусь дуже важливе, передусім, у військово-стратегічному та економічному вимірах. Російська геостратегія, за умов геополітичної конфронтації з НАТО в Центральній та Східній Європі, націлена на забезпечення контролю над Білоруссю як своїм військово-стратегічним плацдармом. Контроль над білоруською територією надає Росії можливість зберігати «розрив» у Балтійсько-Чорноморському поясі з низки країн НАТО та її партнерів. Російська Федерація отримала потенційну змогу в разі потреби завдати з території Білорусі удари в різних напрямках, зокрема південному – в Україну. Для НАТО особливо небезпечним є потенційне посилення Росії в регіоні Балтійського моря. Велике значення для Росії має контроль над транспортними комунікаціями, що проходять по білоруській території. У довгостроковій перспективі Білорусь залишається дуже вагомим для стратегічних інтересів Росії в якості потенційної геополітичної та гео економічної «сполучної ланки» між нею та Європою. Спостерігаються наміри Росії посилити свій вплив на основні інститути Республіки Білорусь. Реалізація Російською Федерацією своєї геостратегії щодо Білорусі здійснюється, великою мірою, шляхом застосування інтеграційних механізмів. Загалом російська неоімперська геостратегія щодо Білорусі має комплексний характер, передбачає втілення взаємопов'язаних заходів у військовій, політичній, економічній, культурній та інформаційній сферах. У російській геостратегії проявляється прагнення встановити непрямий контроль над Білоруссю при формальному збереженні її суверенітету. Для забезпечення російського контролю над окремими інститутами Республіки Білорусь можуть бути використані органи Союзної держави, які нині отримали підстави дещо активізувати свою діяльність. Сучасна конфронтація між владою Білорусі й Заходом використовується Росією для збільшення свого політичного, військового, економічного та культурно-інформаційного впливу на Білорусь та здійснення «інкорпорації через інтеграцію».

Література

- Гольцов А.Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
- Саморуков М. Между транзитом и интеграцией. Почему Москва так мало добилаь от Лукашенко. Московский Центр Карнеги. 2021. URL: <https://carnegie.ru/commentary/85722>
- Сивицкий А., Царик Ю. Односторонние действия Российской Федерации в отношении Республики Беларусь в 2017 году. Оценка угрозы. Минск : Центр стратегических и внешнеполитических исследований, 2017. 27 с.
- Шрайбман А. Братское поглощение. Может ли Россия присоединить Белоруссию? Московский Центр Карнеги. 2019. URL: <https://carnegie.ru/commentary/78113>
- Astapenia R., Balkunets D. Belarus-Russia Relations after the Ukraine Conflict. Minsk-London : Ostrogorski Centre, 2016. 24 p.
- Rumer E., Belei B. Belarus: With Friends Like These. CEIP. 2017. URL: <http://carnegieendowment.org/2017/05/31/belarus-with-friends-like-these.-.-pub-70135>.

References

- Goltsov A. G. (2018) Neopolitychnyy vymir stratehiyi Rosiys'koyi Federatsiyi na postradyans'komu prostori [Geopolitical Dimension of the Strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space]. Kyiv : CEL. [in Ukrainian]
- Samorukov M. (2021) Mezhdru tranzitom i integratsiyey. Pochemu Moskva tak malo dobilas' ot Lukashenko [Russia-Belarus Integration. Why Moscow Gained So Little]. Carnegie Moscow Center. URL: <https://carnegie.ru/commentary/85722> [in Russian]
- Sivitsky A., Tsarik Yu. (2017) Odnostoronniye deystviya Rossiyskoy Federatsii v otnoshenii Respubliki Belarus' v 2017 godu. Otsenka ugrozy [Unilateral Actions of the Russian Federation towards the Republic of Belarus in 2017. Threat Assessment]. Minsk: Centre of Strategic and Foreign Policy Research. [in Russian]
- Shraibman A. (2019) Bratskoye pogloshcheniye. Mozhet li Rossiya prisoyedinit' Belorussiyu? [A Brotherly Takeover: Could Russia Annex Belarus?]. Carnegie Moscow Center. URL: <https://carnegie.ru/commentary/78113> [in Russian]
- Astapenia R., Balkunets D. (2016) Belorussko-rossiyskiye otnosheniya na fone konflikta v Ukraine [Belarus-Russia Relations after the Ukraine Conflict]. Minsk-London : Ostrogorski Centre. [in English]
- Rumer E., Belei B. (2017) Belarus: With Friends Like These. . . CEIP. URL: <http://carnegieendowment.org/2017/05/31/belarus-with-friends-like-these.-.-pub-70135> [in English]

Анотація

Гольцов А. Г. Білоруський вектор у неоімперській геостратегії Російської Федерації. – Стаття.

У статті розглядаються сутнісні риси геостратегії Росії щодо Білорусі й основні напрями та засоби її реалізації. Російська геостратегія на пострадянському просторі протягом перших двох десятиліть XXI століття загалом спрямована на розбудову власної неоімперської геополітичної системи. Виявлено комплексний характер російської геостратегії, яка містить тісно пов'язані між собою складові: військово-політичну, економічну, культурну та інформаційну. Загалом російську геостратегію щодо Білорусі доцільно визначити як неоімперську. Проаналізовано військово-стратегічне значення Білорусі для реалізації геополітичних інтересів Росії у протистоянні із Заходом у Центрально-Східній Європі. Для забезпечення свого геополітичного та гео економічного впливу Росія прагне використовувати інтеграційні механізми в рамках ЄАЕС та ОДКБ. Російський уряд і російські корпорації зацікавлені в посиленні свого впливу на провідні галузі білоруської економіки. Політичний режим у Республіці Білорусь і надалі підтримуватиметься Росією, щоб не допустити до влади в країні прозахідні сили. Організаційною формою об'єднання Росії та Білорусі є Союзна держава, структури якої загалом функціонують формально. У лютому 2022 року Росія використала територію Білорусі як плацдарм для вторгнення до України. Російські війська на білоруській території є потужним засобом забезпечення геополітичного контролю над транспортною інфраструктурою та важливими стратегічними об'єктами Білорусі. Встановлено, що в нинішніх умовах протистояння Заходу та Білорусі реалізація Росією свого білоруського вектора геостратегії може призвести до посилення російського геополітичного контролю над своїм стратегічно важливим союзником. В умовах геополітичного протистояння між Росією та Заходом для Білорусі існує актуальна небезпека фактичної втрати свого державного суверенітету.

Ключові слова: неоімперська геостратегія, геостратегічний вектор, геополітичний контроль, гео економічний вплив, інтеграція.

Summary

Goltsov A. G. Belarusian vector in the neo-imperial geostrategy of the Russian Federation. – Article.

The article examines the essential features of Russia's geostrategy regarding Belarus and the main directions and means of its implementation. Russian geostrategy in the post-Soviet space during the first two decades of the 21st century is generally aimed at building its own neo-imperial geopolitical system. The complex nature of Russian geostrategy, which contains the following closely related components: military-political, economic, cultural, and informational, has been determined. In general, the Russian geostrategy towards Belarus should be defined as neo-imperial. The strategic military significance of Belarus for the implementation of Russia's geopolitical interests in confrontations with the West in Central and Eastern Europe is analyzed. To ensure its geopolitical and geoeconomic influence, Russia seeks to use integration mechanisms within the EAEU and the CSTO. The Russian government and Russian corporations are interested in strengthening their influence on the leading sectors of the Belarusian economy. The political regime in the Republic of Belarus will continue to be supported by Russia in order to prevent pro-Western forces from coming to power in the country. The organizational form of unification of Russia and Belarus is the Union State, the structures of which mainly function formally. In February 2022, Russia used the territory of Belarus as a springboard for

an invasion of Ukraine. Russian troops on Belarusian territory are a powerful means of ensuring geopolitical control over the transport infrastructure and important strategic objects of Belarus. It has been established that under the current conditions of the confrontation between the West and Belarus, Russia's implementation of its Belarusian vector of geostrategy may lead to the strengthening of Russian geopolitical control over its strategically important ally. In the conditions of geopolitical confrontation between Russia and the West, there is an actual danger for Belarus of losing its real state sovereignty.

Key words: neo-imperial geostrategy, geostrategic vector, geopolitical control, geoeconomic influence, integration.